

Kristel De Smedt

DE HERZIENING VAN DE SCHOOLBOEKEN TIJDENS DE BEZETTING (1940-1944)

Eén van de voornaamste betrachtingen van de bezetter was het leven van elke dag zó spoedig mogelijk normaal te laten verlopen. Ten aanzien van de jeugd betekende dat o.a. het herstel van het schoolleven. De materiële omstandigheden (voedsel-, kolen-, textielschaarste) én het ingrijpen van de bezetter in het leer- en leefpatroon waren er de oorzaak van dat men hier maar ten dele in slaagde.

Enerzijds wilde Duitsland via aangepaste propagandamiddelen de Nieuwe Orde-ideeën ook ingang doen vinden bij leerlingen, leerkrachten en schoolhoofden. Het nationaal-socialisme stelde immers dat het onderwijs één van de allerbelangrijkste opvoedingsorganismen was. De opvoeding van de jongeren is de primaire functie van de samenleving en dient te gebeuren in én door de gemeenschap. Zodoende hoopte de bezetter dat ook in het middelbaar onderwijs de nazi-ideologie sterk naar voor zou kunnen treden. Vooral de lessen geschiedenis, aardrijkskunde, voordracht en Duitse taal leenden zich perfect tot het bereiken van dit doel.

Anderzijds was de bezetter bevreesd voor anti-propaganda in het onderwijs. Op straffe van harde sankties moesten alle tekenen van Duitsvijandigheid uit de scholen worden verwijderd. Hierom precies richtte men een schoolboekenkommissie op die er niet alleen moest voor zorgen dat alle gebruikte handboeken werden gezuiverd van anti-Duitse passussen, maar bovendien ook de mogelijkheid bood om de bezwarende teksten te vervangen door pro-Duitse.

In dit artikel ¹ trachten we na te gaan hoe deze commissie werkte, wat de resultaten waren en wat de betrokkenheid was van de Belgische en Duitse instanties.

1 Gebaseerd op onze licentiaatsverhandeling *Schoollopen in oorlogstijd : Het dagelijkse leven in de middelbare scholen tijdens de Duitse bezetting*, Leuven, K.U.L., 1990, 124 p. gestenc.

DE VOORoorlogse SITUATIE

Het zou verkeerd zijn te stellen dat de schoolboeken van de jaren twintig en dertig een volledige objectiviteit betrachtten. De jarenlange strijd van Belgische soldaten in de Eerste Wereldoorlog was voor bepaalde vakken zoals geschiedenis, zedenleer en Nederlandse literatuur een aanleiding om de leerlingen een flinke portie vaderlandsliefde bij te brengen. In concreto betekende dit dat alle vijanden van de Belgische Staat sympathiek werden voorgesteld². Schuldwoorden zoals "barbaren" of "bloeddorstige duivels" werden frekwent gebruikt en hadden betrekking op het Duitse leger. De Belgische soldaten daarentegen waren dappere en hefdhaftige krijgers die ten strijde trokken tegen het hoogmoedige Duitsland dat er vast van overtuigd was dat God heel Europa voor hen bestemd had. Ook het gewone volk bood moedig weerstand tegen de "plagerijen en hatelijkheden" van de Duitsers³. Dergelijke uitspraken bewijzen inderdaad dat de vooroorlogse handboeken enigszins subjectief ingesteld waren. Sekretaris-generaal van Onderwijs Nijns probeerde twee tegengestelde doelstellingen met elkaar te verzoenen. Hij was een fervent voorstander van het gebruik van handboeken, "welke door een objectieve studie van ideeën en feiten, tegelijkertijd wijzen op de verplichting der vaderlandsliefde en op de plichten der internationale moraal". Anderzijds was hij besloten alle werken die haat tussen volkeren en rassen propageerden, uit de onderwijsinstellingen te weren⁴.

In 1939 en 1940 werden verscheidene verbeteringsraden voor het middelbaar-, normaal-, technisch-, lager- en bewaarschoolonderwijs opgericht. Elke verbeteringsraad bestond uit ten hoogste twintig leden, bij Koninklijk Besluit benoemd voor een periode van vier jaar. Het was de minister van Onderwijs E. Soudan die de raad bijeenriep en voorzat. De verbeteringsraad voor het middelbaar onderwijs was onder andere belast met het uitbrengen van advies over de leerplannen, en meer algemeen, over alle kwesties die het middelbaar onderwijs konden aanbelangen. Zo ook diende men alle handboeken, prijsboeken en literaire werken bestemd voor de schoolbibliotheken te beoordelen op hun pedagogische, morele en

-
- 2 In verband met de schoolboekencensuur is reeds eerder in UFSAL-Brussel een seminariewerk gemaakt. Zie hiervoor : A. KELDERS, *Het schoolboekenwezen in België tijdens de Duitse bezetting, 1940-1945*, Brussel, 1988.
 - 3 Zie ook bijlage 1, waar enkele passussen uit een geschiedenisboek uit de vooroorlogse periode én na de censuur worden vergeleken (R. HEBETTE en M. HOET, *Geschiedenis van België*, Lier, 1938, p. 103 - C. LECLERC, *Geschiedenis van België*, Luik, 1923, p. 187).
 - 4 Brief van C. Huysmans aan het middelbaar- en normaal onderwijs van 10/IV/1926 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2) - Nota van Nijns (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105, p. 16).

metodologische waarde⁵. De bibliotekaris-archivaris van de raad stelde achteraf een katalogus samen van de goedgekeurde boeken en werken. Uit deze lijst konden de schooldirecties en leerkrachten het materiaal kiezen dat zij op hun school wensten te gebruiken⁶. Hieruit blijkt dat men tijdens de vooroorlogse periode vooral geneigd was schoolboeken te gebruiken welke vanuit een duidelijk patriottisch standpunt geschreven waren.

OPRICHTING VAN DE HERZIENINGSKOMMISSIE

Op 8 oktober 1940 besloot het Komitee van de Sekretarissen-generaal tot het oprichten van een commissie belast met de herziening van de schoolboeken voor het normaal-, middelbaar-, lager- en bewaarschoolonderwijs die eerder waren goedgekeurd door de verbeteringsraden. Het voorzitterschap werd toevertrouwd aan Jan Grauls, gouverneur van de provincie Antwerpen en later burgemeester van Groot-Brussel⁷.

Enkele dagen later maakte ook *Militärverwaltungschef* Reeder de bedoeling van de bezetter bekend aan de voorzitter. De commissie kreeg een dubbele taak opgelegd. Zij was belast met het verwijderen van alle schoolboeken die de Duitse eer en de historische objectiviteit schonden. De Belgische leerboeken moesten gezuiverd worden van alle subjektieve en Duitsonvriendelijke passussen. Anderzijds eiste de *Militärverwaltung* een uniformisering van de schoolboeken⁸. Als doel werd vooropgesteld

-
- 5 De verbeteringsraad voor het middelbaar onderwijs was enkel bevoegd over het rijksonderwijs. Elk lid kreeg per zitdag 30 BF. Maar alle leden van het rijkspersoneel, behalve de leerkrachten, kregen geen zitpenning.
- 6 KB i.v.m. oprichting van Verbeteringsraden op 20/XIII/1939, (*Belgisch Staatsblad*, nr. 31, december 1939, p. 8880-8881) - KB i.v.m. oprichting verbeteringsraad voor middelbaar onderwijs van 29/III/1940 (*MMOO*, 1940, dl I, p. 35-36).
- 7 TTB, nrs. 12-13, dec. 1940 - jan. 1941, p. 38 (NCWOII) - Besluit van 8/X/1940 i.v.m. oprichting commissie belast met herziening schoolboeken, (*Belgisch Staatsblad*, nr. 127-128 (11-12 oktober 1940), p. 1263, zie ook bijlage 2 - Jan Grauls (1887-1960) promoveerde in 1910 tot Doctor in de Germaanse Filologie aan de K.U.L. Vanaf 1911 was hij werkzaam bij het Ministerie van Landbouw en Openbare Werken. Als lid van de Vlaamse Academie (vanaf 1934) ijverde hij voor een verbetering van de Nederlandse taal en het eerlijk toepassen van de taalwetten. Ten gevolge van zijn oorlogsactiviteiten - lid van de Nederlandse Cultuurraad; gouverneur van Antwerpen; burgemeester van Groot-Brussel - werd hij in 1945 veroordeeld tot 5 jaar gevangenis en een schadevergoeding van 25 miljoen BF aan de Belgische Staat. In 1947 kwam hij vrij en bleef op literair vlak actief (*Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1973, dl I, p. 613 - J. GALLANT, *Archief Jan Grauls*, Brussel, 1973, p. 1 en p. 5 - A. KELDERS, *Herziene schoolboeken*, in *Schoollopen in oorlogstijd. Het dagelijks leven van middelbare scholieren tijdens de Duitse bezetting. 1940-1944*, Brussel, 1988, p. 25).
- 8 Brief van MV aan Grauls van 16/X/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49.2) - A. KELDERS, *Herziene schoolboeken*, p. 25.

dat in alle Belgische scholen voor een bepaald vak éénzelfde handboek zou gebruikt worden⁹. Maar reeds vlug zou blijken dat deze maatregel praktisch niet te verwezenlijken was. Wel slaagde de commissie erin het aanbod handboeken per vak enigszins te beperken¹⁰.

De commissie ter herziening van de schoolboeken bestond aanvankelijk uit negen leden die allen de Belgische nationaliteit bezaten. Dit laatste kunnen we beschouwen als een toegeving van de bezetter die in andere landen, zoals bijvoorbeeld Frankrijk, een commissie samenstelde waarin enkel Duitse officieren zetelden¹¹. Op de voorzitter na waren alle leden van de commissie als leraar, professor of inspekteur in het onderwijs werkzaam. Ambtshalve maakten zij dan ook deel uit van het commissiewerk¹². Bij de oprichting van deze commissie was het ook de bedoeling twee vertegenwoordigers van het vrij onderwijs bij het werk te betrekken, maar Kardinaal Van Roey reageerde hierop afwijzend¹³.

Doorheen de ganse bezettingsperiode heeft de samenstelling van de commissie geregeld wijzigingen ondergaan. Zo werden einde 1940 de afgetreden leden Halkin en Corin vervangen door Piret, respectievelijk Simar. En in 1942 werd na het ontslag van Bonenfant, Puttemans als diens plaatsvervanger aangeduid¹⁴. Het was eveneens in het jaar 1942 dat de commissie werd uitgebreid tot elf leden¹⁵. Vanaf dit ogenblik was het dan ook mogelijk een meer definitieve taakverdeling door te voeren¹⁶. Toch is het zeker niet onbelangrijk op te merken dat niettegenstaande het feit dan enkel Belgen in de commissie zetelden, enkelen onder hen als voorstanders van de Nieuwe Orde-ideeën bekend stonden. We hebben het

9 De uniformisering van de schoolboeken moest gebeuren naar Duits-Italiaans voorbeeld.

10 Notulen Kommissievergadering van 7/XI/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2). Voortaan geciteerd : Notulen...

11 Nota Nijns (ARA *Fonds Nijns*, nr. 105, p. 14).

12 De samenstelling van de Kommissie zag er in het begin als volgt uit : J. Grauls, wn. gouverneur van de provincie Antwerpen, voorzitter; P. Bonenfant, historicus, hoogleraar ULB; Corin, hoogleraar RU Luik; Dugaillez, inspekteur middelbaar en normaalonderwijs; L.-E. Halkin, historicus, hoogleraar RU Luik; L. Roels, inspekteur-generaal lager onderwijs; J. Quicke, inspekteur middelbaar en normaalonderwijs; R. Van Roosbroeck, leraar gemeentelijke normaalschool te Antwerpen en J. Van de Wiele, leraar Koninklijk Ateneum te Antwerpen. Voor verdere informatie, zie ook bijlage 3.

13 Brief van Nijns aan Grauls van 30/XI/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2).

14 Besluiten van 15/XI/1940 en 5/XII/1940 (*MMOO*, 1940, dl I, p. 101 en 116) - Besluit van 3/IV/1942 (*MMOO*, 1942, dl I, p. 27). Piret, directeur normaalschool Hoei; Simar, leraar Koninklijk Atheneum Deurne; Puttemans, leraar.

15 Besluit van 3/IV/1942 (*MMOO*, 1942, dl I, p. 27). Dupont, studieprefekt Koninklijk Atheneum Koekelberg; Dupois, hoofdopziener Lagere School Doornik.

16 Zie bijlage 3.

hier namelijk over de voorzitter en de leden Van Roosbroeck en Van de Wiele die bereid waren vrijwillig mee te werken met het bezettingsregime en als vertrouwenspersonen van de *Militärverwaltung* hun werk in de kommissie verrichtten¹⁷. Anderzijds werden alle leden verzocht hun taak *au sérieux* te nemen. Op een aanvraag tot ontslag of weigering tot medewerking werd dikwijls negatief gereageerd. Het werk van de kommissie viel binnen de ambtsplicht en daar kon men niet aan ontsnappen, aldus Sekretaris-generaal Nijns. Zo ook werd in juni 1943 het ontslag van Dupont geweigerd¹⁸.

De zittingen van de kommissie vonden eemaal per maand plaats in Brussel. Naarmate de oorlog vorderde, nam de frekwentie van de bijeenkomsten steeds af. In mei 1944 was de aktiviteit en het entoesiasme van de kommissieleden reeds danig verzwakt. De laatste vergadering ging door op 31 mei 1944, maar slechts enkelen waren paraat, ook mede door het voortdurende gevaar voor bombardementen¹⁹. Aanvankelijk beperkte het werk van de kommissie zich tot het kontroleren van alle geschiedenisboeken. Maar geleidelijk aan breidde haar aktiviteit zich ook uit tot het nakijken van de handboeken aardrijkskunde, Nederlandse taal, muziek en zang, zedenleer, Duitse taal, e.d.

Om de werking van de kommissie te vergemakkelijken werd er in 1942 een taakverdeling opgesteld. Men zorgde ervoor dat de leden in groepen van twee werden verdeeld. Elk duo was belast met de kontrolen van de handboeken van één of meer vakken²⁰. Enerzijds moest deze manier van werken voorkomen dat de beoordeling té persoonsgebonden zou zijn, maar anderzijds verhinderde dit een vlugge en efficiënte aanpak. Sommige kommissieleden hadden nu eenmaal een andere vizie op het beoordelen van de boeken, zodat de onderlinge koördinatie dan ook vlug zoek was²¹.

Na een diepgaand onderzoek kreeg elk handboek een kwoteringscijfer toebedeeld. Dit beoordelingscijfer maakte duidelijk of het desbetreffende boek al dan niet wijzigingen moest ondergaan²². Er dient op gewezen dat het de taak was van de kommissie om de gevaarlijke passussen aan

17 Nota Nijns (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105, p. 14).

18 Notulen... 9/VI/1943 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,3).

19 Notulen..., 31/V/1944 (NCWOII, *Ibid.*, mic. 49,2).

20 Zie bijlage 3.

21 Notulen... 7/XI/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,3).

22 Notulen... 23/X/1940 (NCWOII, *Ibid.*, mic. 49,2). Beoordelingscijfers : A1 - werken moeten verdwijnen (gaan naar de papierslag); A2 - werken moeten voorlopig verdwijnen; A3 - lichte wijzigingen aanbrengen; A4 - werken mogen behouden blijven; B - geeft beoordeling op pedadogische waarde.

te duiden. Zij beschikte dus niet over de bevoegdheid zelf wijzigingen in de tekst aan te brengen of suggesties van die aard te doen ²³.

De controle van de schoolboeken gebeurde meestal bij de kommissieleden thuis. Tijdens de vergaderingen hield men zich bijna uitsluitend bezig met het bespreken van de precieze opdracht van de schoolboekenkommissie, de taakverdeling én het opstellen van een specifieke kode bij de beoordeling van de handboeken, het evalueren van de bekomen resultaten, het bespreken van eventuele bevoegdheidskonflikten, het kommentariëren van de rondzendbrieven en de opmerkingen van Sekretaris-generaal Nijns en het overmaken van de orders afkomstig van de *Militärverwaltung* ²⁴. De resultaten van de controle werden achteraf meegedeeld aan de uitgevers en de scholen van het rijks-, provinciaal, gemeentelijk, stedelijk en vrij onderwijs. Zij kregen de lijsten van de reeds beoordeelde werken en handboeken toegestuurd ²⁵.

Na verloop van tijd kregen niet alleen boeken met Duitsonvriendelijke fragmenten, maar ook de werken van Joodse, Engelse en Amerikaanse auteurs een slechte kwotering (d.i. A1 of A2-cijfer). Dikwijls wist de kommissie zelf niet wat aanvangen met deze Joodse werken, zodat men genoodzaakt was de hulp van de *Militärverwaltung* in te roepen die vanzelfsprekend hierover een negatief oordeel velde. Dit leidde soms tot protest van sommige kommissieleden zoals Dupont, die zich sterk verzette tegen het rechtstreeks of onrechtstreeks uitlokken van een Duits onderzoek tegen auteurs of uitgevers die ervan verdacht werden Jood te zijn ²⁶.

Tot besluit kunnen we stellen dat doorheen de bezettingsperiode de taak van de kommissie steeds meer werd uitgebreid, zodat het bestaan en de werking van de verscheidene verbeteringsraden dan ook overbodig was geworden.

REAKTIES VAN DE BETROKKEN INSTANTIES

Van de uitgevers werd verwacht dat zij de laatste editie of eventueel de laatste proef voor een nieuwe editie van een bepaald handboek of literair werk zouden opsturen naar de kommissie ter herziening van de

23 Nota Nijns (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105, p. 3).

24 Notulen... 23/X/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2).

25 TTB nr. 16, april 1941, p. B 15 (NCWOII) - Notulen... 4/XII/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2).

26 Notulen... 30/IV/1941, 10/V/1941 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2) en 6/X/1943 (NCWOII, *Ibid.*, mic. 49,3).

schoolboeken. Bovendien waren ze verplicht de juiste datum van de uitgave op het werk te vermelden, dit om bedrog te voorkomen²⁷. Achteraf kregen zij ook een exemplaar van de lijst met alle tot dan toe gecontroleerde boeken toegestuurd. Vanaf dat ogenblik gold het verbod nog langer werken, met een beoordeling A1 of A2, te drukken en op de markt te brengen, tenzij in herziene versie²⁸. Maar de uitgeverijen probeerden in de praktijk dikwijls de richtlijnen van de kommissie te ontduiken, met als gevolg dat vele scholen nog in het bezit waren van boeken die eerder waren veroordeeld. Daarom het voorstel van Van Roosbroeck om op geregelde tijdstippen een strenge inspectie bij de uitgevers door te voeren²⁹. De Vlaamse Uitgeversbond wees de Kommissie in september 1941 ook op het probleem van de papierschaarste. Men vroeg de Duitse autoriteiten om de toelating de schoolboeken waaraan slechts lichte wijzigingen moesten worden aangebracht, d.i. beoordeling A3, tot het einde van het schooljaar te mogen gebruiken. Hoe gering de aan te brengen correcties ook waren, een grote hoeveelheid papier diende voor de herdruk van bepaalde passussen te worden gebruikt. Dergelijke verspilling van de papiervoorraden werd door de uitgeverijen afgekeurd³⁰.

Ook sommige auteurs waren het niet eens met de onderrichtingen van de Kommissie. Dikwijls probeerden ze hun werken achter te houden om zo te ontsnappen aan de controle of schreven ze protestbrieven als reactie tegen een voor hen onrechtvaardige beoordeling³¹. Anderen echter volgden vanuit financiële of ideologische overwegingen de censuurmaatregelen van de kommissie getrouw op en onthielden zich van alle Duitsvijandige uitspraken³².

De schooldirecties die handboeken gebruikten die nog niet waren voorgelegd aan de kommissie moesten zelf de boeken nakijken en eventueel wijzigingen aanbrengen. Het was niet omdat een bepaald boek nog niet op een lijst voorkwam, dat men mocht konkluderen dat het gebruik ervan was toegelaten. In dergelijk geval was het aan te raden contact op te nemen met de kommissie zodat deze het desbetreffende handboek aan een strenge controle kon onderwerpen. Indien de Duitse inspectie achteraf nog ongecensureerde boeken terugvond, stelden zij de

27 Notulen... 23/X/1940 en 7/XI/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2).

28 Notulen... 29/I/1941 (NCWOII, *Ibid.*).

29 Brief van Van Roosbroeck aan Grauls, z.d. (NCWOII, *Ibid.*).

30 Brief van Vlaamse Uitgeversbond aan Grauls van 8/IX/1941 (NCWOII, *Ibid.*). Zie ook bijlage 4.

31 Protestbrief van Vandoorselaar van 12/IV/1941 (NCWOII, *Ibid.*).

32 Nota Nijns (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105, p. 13).

leerkrachten en direkties hiervoor aansprakelijk en konden deze laatsten als Duitsvijandig bestempeld worden. De *Militärverwaltung* beweerde dat sommige leerkrachten probeerden aan hun verantwoordelijkheidstaak te ontkomen. Uit gemakzucht of om ideologische redenen weigerden ze zelf de schoolboeken na te kijken en te korrigeren, met alle gevolgen van dien. Inderdaad, vele leerkrachten verzetten zich tegen de censuurmaatregelen en waren het niet eens met de besluiten van de kommissie. Door deze moedige maar gevaarlijke houding riskeerden ze uit hun ambt te worden ontslagen³³.

Uiteenlopende methodes werden gebruikt bij het wijzigen van bepaalde passussen. Aanstootgevende uittreksels werden met inkt geschrapt, overplakt of eenvoudigweg uit het boek gescheurd. Het was onvermijdelijk dat men op dergelijke manier de nieuwsgierigheid van de leerlingen aanwakkerde en precies daardoor de aandacht op verboden lectuur trok³⁴. Door de papierschaarste bleef men ook schoolboeken met vermelding A3 gebruiken. Gevaarlijke stukken konden dan vervangen worden door teksten op losse bladen. Want het kopen van nieuwe handboeken die slechts weinig verschilden van de vorige edities was ook voor de ouders een dure zaak en zou enkel protest uitgelokt hebben³⁵.

In de praktijk echter probeerden heel wat schoolhoofden de censuurmaatregelen van de kommissie te omzeilen. Weinigen onder hen volgden de instructies op. Geregeld bekleeg de Duitse overheid zich bij Sekretaris-generaal Nijns over het feit dat verboden werken bij de leerlingen werden aangetroffen. Zoiets kon men niet langer blijven dulden³⁶. Ekskuses zoals het niet ontvangen hebben van de gepubliceerde lijsten of het nog niet hebben nagekeken van bepaalde handboeken werden niet aanvaard. Het onderwijzend personeel moest zelf zijn verantwoordelijkheid opnemen wanneer het ging om werken die door tijdsgebrek nog niet door de kommissie waren gecontroleerd.

De Sekretaris-generaal van Onderwijs spoorde in 1940 en 1941 de leerkrachten geregeld aan de bevelen van de kommissie en de *Militärverwaltung* na te leven. Alvast bij de aanvang van de bezetting toonde hij zich zeer dociel. Elke vorm van politieke meningsuiting op

33 Brief van Nijns aan Grauls van 8/X/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2). Omzendbrief over situatie schoolboeken in de periode 1/VI/1941 tot 1/I/1942, z.d. (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 44). TTB nr. 17, 1 juni-1 aug. 1941, p. B 29 en nr. 23, 1 jan.-1 maart 1943, p. B 16 (NCWOII).

34 Brief van Nijns aan de onderwijsinstellingen van 15/X/1941. (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2).

35 Brief van studieprefekt van het Koninklijk Atheneum Antwerpen aan Nijns van 25/VIII/1941 (NCWOII, *Ibid.*).

36 Brief van Nijns aan de onderwijsinstellingen van 28/II/1941 (NCWOII, *Ibid.*). Zie ook bijlage 5.

school was verboden. De keuze van de schoolboeken moest gebeuren met de grootste omzichtigheid. Men mocht de kinderen geen handboeken toevertrouwen waarvan de inhoud beledigend zou kunnen overkomen voor het nazi-rijk en zijn volk. Dergelijke misbruiken konden niet worden verontschuldigd. De schoolopzichters moesten al de bezwarende publikaties in beslag nemen en de leerlingen een fikse vermaning geven. Iedereen had de plicht te voorkomen dat door misplaatste handelingen of ongelegen manifestaties de kalme sfeer die in de scholen moest heersen, zou kunnen verstoord worden.

Naarmate de oorlog vorderde, werd de bereidwilligheid van Nijns om mee te werken met het beleid van de *Militärverwaltung* alsmear kleiner. Maar de druk van de bezetter bleef groot. In 1942 volgde nogmaals een dergelijke oproep tot de leerkrachten. Nijns verzocht alle Duitsvijandige activiteiten stop te zetten, al was het alleen maar om harde sankties te voorkomen³⁷. Ondanks de vele waarschuwingen van de Sekretaris-generaal werden nog heel wat verboden werken door de bezetter in de scholen ontdekt. Dergelijke incidenten lokten onherroepelijk harde sankties uit. De bezwarende werken werden in beslag genomen en de leerkrachten en schoolhoofden riskeerden in hun ambt te worden geschorst. Maar uiteindelijk was elke leerkracht meester in eigen klas. Het was pas wanneer een Duitse inspektie kwam opdagen, dat men op zijn woorden en daden moest letten. Uiteindelijk kon iedereen weigeren de herziene boeken te gebruiken³⁸.

Bij de oprichting van de commissie ter herziening van de schoolboeken vroeg Sekretaris-generaal Nijns aan kardinaal Van Roey twee afgevaardigden voor het vrij onderwijs aan te duiden³⁹. De commissie was allereerst belast met het controleren van voornamelijk de handboeken geschiedenis en zedenleer. De Kardinaal weigerde in te gaan op het voorstel van de Sekretaris-generaal. Geschiedenis betekende voor Van Roey het verhalen van waargebeurde feiten en de moraal was de leer van de tien geboden. Noch de moraalhandboeken, noch de geschiedenisboeken

37 Omzendbrief van 25/XI/1940 (*MMOO*, 1940, dl II, p. 124); omzendbrief van 22/X/1940 (*MMOO*, 1940, dl II, p. 116); omzendbrief van 28/II/1941 (*ARA, Fonds Nijns*, nr. 105); omzendbrief van 18/XI/1940 (*ARA, Ibid.*); omzendbrief van 7/IX/1942 (*OMO*, 23e jaargang, nr. 8 (oktober 1943), p. 196).

38 Brief van Reeder aan Nijns van 16/VII/1941. (*ARA, Fonds Nijns*, nr. 103). *125 jaar O.L.V. van Deinsbekecollege te Zottegem, 1862-1987*, Zottegem, 1987, p. 116.

39 Omzendbrief van 2/VIII/1942 (*ARA, Fonds Nijns*, nr. 69).

konden aan de censuur worden onderworpen. Zodoende vervulde de commissie haar taak zonder de medewerking van het vrij onderwijs ⁴⁰.

Maar vrij vlug ontstond binnen de commissie een konflikt omtrent de vraag of men al dan niet de boeken die gebruikt werden in de katolieke scholen en kolleges aan de controle moest onderwerpen. Roels vestigde er de aandacht op dat men slechts die werken mocht nakijken welke goedgekeurd werden door de verbeteringsraad. De in het vrij onderwijs gebruikte boeken vielen dus niet onder de bevoegdheid van deze commissie. Van Roosbroeck en Van de Wiele daarentegen waren van mening dat het de opdracht was van de commissie alle schoolboeken - dus ook van het vrij onderwijs - te controleren en te censureren. Na veel discussie werd de kwestie onderworpen aan het advies van de Sekretaris-generaal ⁴¹. Deze beweerde dat ook de schoolboeken gebruikt in het katolieke onderwijs van alle laakbare passages moesten worden gezuiverd ⁴². Maar in de praktijk bleven de meeste leerkrachten de ongezuiverde boeken gebruiken. De bisdommen ontvingen de lijsten van de gecontroleerde boeken en moesten deze doorsturen naar de direkties van de katolieke scholen ⁴³. Dit bewees de voorzichtige houding van het Belgisch episkopaat dat de bezetter niet wilde provoceren. Maar heel wat scholen negeerden toch de lijsten. Vele leerkrachten werden tijdens de Duitse inspektie betrapt. De bezwarende boeken werden opgeëist, schoolhoofden werden aangehouden en leerkrachten afgezet of voor onbepaalde termijn in hechtenis genomen ⁴⁴. De *Militärverwaltung* duldde geen tegenwerking van het vrij onderwijs !

DE GECENSUREERDE BOEKEN

De handboeken aardrijkskunde, geschiedenis, Franse taal, muziek en zang, Nederlandse en Duitse taal, zedenleer en Latijnse auteurs moesten door de commissie worden goedgekeurd ⁴⁵. Vooral de schoolboeken geschiedenis ondergingen een strenge controle. Sekretaris-generaal Nijns

40 E. LECLEF, *Kardinaal Van Roey en de Duitse bezetting in België*, Brussel, 1945, p. 127. A. KELDERS, *Herziene schoolboeken*, p. 27.

41 Notulen... 23/X/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2).

42 Nota Nijns (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105, p. 3). EKE (NCWOII), Bisdom Gent nrs. 0759-0782-0916-0924; Bisdom Brugge nr. 1008; Bisdom Hasselt nrs. 0511-0539; Bisdom Mechelen nrs. 0039-0093-0121-0916 en 0197.

43 E. LECLEF, *Kardinaal van Roey en de Duitse bezetting in België*, Brussel, 1945, p. 198. Notulen... 4/XII/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2). Notulen... 5/V/1943 (NCWOII, *Ibid.*, mic. 49,3).

44 E. LECLEF, *op.cit.*, p. 198. EKE (NCWOII), Bisdom Gent nrs. 0843-0902 en Bisdom Brugge nr. 1036.

45 Notulen... 22/IV/1942 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,1). EKE (NCWOII), Bisdom Gent nrs. 0759-0782; Bisdom Brugge nr. 1003 en Bisdom Mechelen nrs. 0039-0196-0197.

herinnerde de leerkrachten in 1940 en 1941 eraan dat ze de feiten uit de hedendaagse - zowel nationale als internationale - geschiedenis met de grootste objectiviteit en met een bestendige bezorgdheid om de historische waarheid moesten uiteenzetten. Men moest zich onthouden van iedere kommentaar die het eergevoel van de bezetter zou kunnen krenken. Het gebruik van boeken waarvan de inhoud beledigend overkwam voor het Duitse rijk, het Duitse volk en Duitse leger was streng verboden. Vooral de hoofdstukken en uittreksels die handelden over de Frans-Duitse oorlog van 1870 en de oorlogsgebeurtenissen van 1914-1918 moesten heel voorzichtig benaderd worden⁴⁶. Uitspraken zoals "schending van het Belgisch grondgebied", "België moet een eenheidsstaat blijven" of "barbaars gedrag van het Duitse leger" waren natuurlijk uit den boze⁴⁷. In de praktijk werden de aanstootgevende hoofdstukken niet door objectieve maar wel door nazi-propagandistische passages vervangen. De bezetter maande de leerkrachten aan het onderricht in de "vaderlandse geschiedenis" te geven vanuit het oogpunt van de Germaanse afstamming⁴⁸.

Ook de schoolbibliotheken werden gezuiverd van alle Duitsvijandige publikaties. De romans van Vlaamse auteurs zoals Stijn Streuvels, Felix Timmermans, Ernest Claes, Maurice Roelants, Lode Baekelmans, Gerard Walschap en Herman Teirlinck werden door de bezetter toegelaten. Deze schrijvers kregen dan ook ruim de aandacht in kollaborerende bladen zoals *DeVlag*. Vooral romans zoals "De Vlasschaard" van Streuvels en "De Witte" van Claes werden graag gelezen. De werken van Joodse, Amerikaanse en Engelse schrijvers kwamen op de index terecht en moesten uit de boekenkasten verdwijnen. Toch slaagden vele schooldirecteuren erin de verboden lectuur op een veilige plaats te verstopten met de bedoeling niet gesnapt te worden tijdens een Duitse controle. Op deze manier werden vele literaire werken achtergehouden en ontstond er een illegaal lees-circuit⁴⁹.

46 Omzendbrief van 23/IX/1940 (MMOO, 1940, dl II, p. 97-98). Brief van Reeder aan Nijns (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105) - Zie ook bijlage 1.

47 Notulen... 21/XI/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2). Nota Nijns (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105, p. 14).

48 Brief van Nijns aan Sekretaris-generaal van Binnenlandse Zaken Romsée van 19/IX/1942 (ARA, *Ibid.*, nr. 54).

49 E. LECLEF, *op.cit.*, p. 195 - EKE (NCWOII), Bisdom Mechelen, nrs. 01050-0155 - H. JACQUEMIJNS, *Een bezet land*, Antwerpen-Amsterdam, 1980, p. 70 - H. VAN DE VIJVER, *Het cultureel leven tijdens de bezetting*, Kapellen, 1990, p. 42-44 - D. VAN CAMPENHOUT, *DeVlag en het nationaal socialistisch beeld van kunst en cultuur*, licentiaatsverhandeling KU Leuven, dept. Moderne Geschiedenis, 1980, p. 140 - C. MERTENS, *Het wereldje van amusement en ontspanning, in Schoollopen in oorlogstijd. Het dagelijkse leven van middelbare scholieren tijdens de Duitse bezetting, 1940-1944*, Brussel, 1988, p. 48-49.

DE ROL VAN DE BELGISCHE EN DUITSE AUTORITEITEN

Het Komitee van de Sekretarissen-generaal stelde de kommissie voor de herziening van de schoolboeken in en benoemde tevens al haar leden⁵⁰. Het werk dat verricht werd door de kommissie was enkel raadgevend; elk voorstel moest bekrachtigd worden door de Sekretaris-generaal van Openbaar Onderwijs⁵¹. Sekretaris-generaal Nijns fungeerde als tolk van de Duitse autoriteiten en maakte hun eisen bekend aan de kommissieleden. Alle klachten - zowel van de kommissie als van de *Militärverwaltung* - kwamen bij hem terecht. Telkenmale opnieuw moest hij de leerkrachten en direkties waarschuwen zich aan de onderrichtingen te houden, op straffe van hardere sankties vanwege de bezetter. Op aandringen van de *Militärverwaltung* moest hij ook de minder populaire maatregelen uitvaardigen. Toch trachtte Nijns zoveel mogelijk rekening te houden met de konkrete Belgische situatie. Bijvoorbeeld in het geval van de papierschaarste probeerde hij de bezetter te overtuigen de boeken met kwotering A3 nog tot het einde van het schooljaar te laten gebruiken⁵².

De Sekretaris-generaal van Openbaar Onderwijs stond echter nooit toe dat de kommissie een onafhankelijke positie tegenover hem zou innemen. De kontakten met de *Militärverwaltung* moesten via hem geschieden⁵³. Na de oorlog getuigde Nijns dat hij altijd een matigende rol had gespeeld in verband met de schoolboekencensuur. Naar eigen zeggen had hij er eerst en vooral bij de kommissieleden op aangedrongen de boeken van een gunstig beoordelingscijfer te voorzien. Om een té persoonsgebonden kwotering te voorkomen, eiste hij dat de boeken niet door één maar wel door twee personen zouden worden gecontroleerd. Nijns nam eveneens een minder radicale houding aan tegenover de werken van Joodse auteurs. Zolang het Jood-zijn niet expliciet in het werk tot uiting kwam, moest het boek niet verwijderd of vernietigd worden. Zijn getuigenis is te situeren in de zelfverdediging waartoe de Sekretarissen-generaal na de bevrijding werden genoopt. Zoals reeds eerder vermeld, stelde Nijns zich in het begin van de oorlog zeer meegaand op tegenover het Duitse beleid. Maar vanaf 1942 merken we een evolutie in de houding van de Sekretaris-generaal en was hij minder bereid de eisen van de *Militärverwaltung* zonder enig protest in te willigen. Hiervan getuigt zijn brief aan Sekretaris-generaal Romsée waarin Nijns beklemtoonde dat de Duitse overheid de gewetensvrijheid van de leerkrachten moest blijven respekteren. Bijgevolg

50 Nota Nijns (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105, p. 27).

51 Notulen... 29/I/1942 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2).

52 Brief van Reeder aan Nijns van 16/VII/1941 (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105) - Omzendbrief van 23/IX/1940 (MMOO, 1940, dl II, p. 27-98).

53 Omzendbrief over situatie schoolboeken van 1/VI/1941 tot 1/I/1942, z.d. (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 44). Brief van Nijns van 15/X/1941 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2).

kon de bezetter de lesgevers niet verplichten bepaalde schoolboeken wel of niet te gebruiken en het onderwijs te geven vanuit het standpunt van de Germaanse afstamming. Elke leerkracht moest vrij kunnen beslissen welke handboeken hem of haar het meest geschikt leken. Wel drong hij er bij het onderwijzend personeel op aan de bezetter niet nodeloos te provoceren. Wat zijn houding tegenover de Joodse schrijvers betrof, leek ons zijn matigende rol alleszins overdreven. In zijn briefwisseling met de commissievoorzitter Grauls vonden we inderdaad nergens sporen terug van protest tegen het censureren van Joodse werken.

Enerzijds probeerde de Sekretaris-generaal steeds de besluiten van de *Militärverwaltung* enigszins af te zwakken. Anderzijds riep hij meermaals het onderwijzend personeel op, de uitgevaardigde maatregelen zonder protest na te leven. Vanaf 1942 deed hij dat vooral om de leerkrachten te behoeden voor Duitse sancties. Alleen met een kalme en waardige houding kon men het land dienen ⁵⁴.

De commissie moest om de zes weken een gedetailleerd verslag opsturen naar *Militärverwaltungschef* Reeder om hem op de hoogte te houden van haar werkzaamheden ⁵⁵. Maar het Duitse bestuur in België was dikwijls niet tevreden over de prestaties van de commissie die naar zijn mening té traag en onefficiënt werkte en aan vele boeken een té positieve kwotering gaf. Bijgevolg nam het zelf de werken in beslag en veranderde de beoordelingscijfers ⁵⁶. Ook in geval van twijfel bij het controleren van een boek, werd de Duitse overheid geraadpleegd ⁵⁷.

De bezetter bekloeg zich ook dikwijls bij de Sekretaris-generaal over de houding van vele scholen die de Duitsvijandige publikaties bleven gebruiken. Indien de onderwijsinstellingen de bevelen niet wilden opvolgen, werd er gedreigd met harde sancties. Slechts af en toe was de *Militärverwaltung* bereid tot een kleine toegeving. Zo mochten de veroordeelde schoolboeken met kwotering A3 tijdens het schooljaar 1940-1941 verder gebruikt worden. Maar sommige plaatselijke *Kommandanturen* gingen hiermee niet akkoord en verboden het gebruik van deze werken. De *Militärverwaltung* beweerde de plaatselijke Duitse besturen niet te

54 Nota Nijns (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105, p. 4 en 6). Brief van Nijns aan Romsée van 19/IX/1942 (ARA, *Ibid.*, nr. 54).

55 Brief van Nijns aan Grauls van 30/XI/1940 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2).

56 Notulen... 30/IV/1941 (NCWOII, *Ibid.*). Nota Nijns (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105, p. 4).

57 Notulen... 4/VIII/1943 (NCWOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,3). Dit gebeurde bij voorbeeld bij Joodse auteurs en bij dure werken van de uitgeverij Vandemoortele (Brugge). Zij kregen een beoordeling A4 maar werden achteraf in beslag genomen door de MV.

kunnen tegenhouden, zodat in de praktijk deze tegemoetkoming weinig inhield ⁵⁸.

HET EINDE

We hebben reeds eerder vermeld dat naarmate de oorlog vorderde, de activiteit van de schoolboekenkommissie verminderde. De allerlaatste vergadering vond plaats op 30 mei 1944. Maar door de toen al hevige bombardementen was de opkomst zeer gering. Enkele maanden later eindigde de Duitse bezetting en nam de Belgische regering opnieuw het roer van de Sekretarissen-generaal over.

In een omzendbrief van 21 september 1944 deelde de Ministerraad van 30 augustus 1944 mede dat het besluit van Sekretaris-generaal Nijns m.b.t. de oprichting van een kommissie belast met de herziening van de schoolboeken (d.d. 8 oktober 1940) was nietig verklaard ⁵⁹. Al de handboeken die door de kommissie waren verboden, konden opnieuw gebruikt worden. Toch werd er op aangedrongen slechts die werken te gebruiken van uitgevers en auteurs die zich tijdens de oorlog onberispelijk hadden gedragen, dus niet als Duitsgezind bekend stonden. De keuze van de te gebruiken schoolboeken moest opnieuw gebeuren met behulp van de door de verbeteringsraden gepubliceerde katalogussen. De schoolboeken die niet gebruikt mochten worden vóór 8 oktober 1940 maar daarna wel waren toegelaten, werden niet verboden voor zover ze niet kwetsend waren voor het nationaal gevoel ⁶⁰.

EVALUATIE VAN HET KOMMISSIEWERK

Tot besluit kunnen we stellen dat de schoolboekenkommissie weinig concrete resultaten heeft geboekt. Gedurende de ganse oorlogperiode werden slechts tien lijsten van herziene boeken gepubliceerd. Haar werkzaamheden verliepen moeizaam en onefficiënt, zo kregen de kommissieleden geregeld te kampen met bevoegdheidskonflikten en onderlinge twisten, waardoor heel wat kostbare tijd verloren ging. De interne werking was allesbehalve gekoördineerd en de kwotering van schoolboeken bleef één te persoonsgebonden aangelegenheid. Wat b.v. de handboeken geschiedenis betrof, was kommissielid Quicke voorstander van

58 Brief van Reeder aan Nijns van 16/VII/1941 (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105) · Nota Nijns (ARA, *Ibid.*, nr. 105, p. 14).

59 Omzendbrief van J. Hoste (onderstaatssekreteraris) van 21/IX/1944 (MMOO, 1944, p. 88-89).

60 Omzendbrief van De Laveleye (Minister Openbaar Onderwijs) van 5/II/1945 (MMOO, 1945, p. 6-7).

kunnen tegenhouden, zodat in de praktijk deze tegemoetkoming weinig inhoud⁵⁸.

HET EINDE

We hebben reeds eerder vermeld dat naarmate de oorlog vorderde, de activiteit van de schoolboekenkommissie verminderde. De allerlaatste vergadering vond plaats op 30 mei 1944. Maar door de toen al hevige bombardementen was de opkomst zeer gering. Enkele maanden later eindigde de Duitse bezetting en nam de Belgische regering opnieuw het roer van de Sekretarissen-generaal over.

In een omzendbrief van 21 september 1944 deelde de Ministerraad van 30 augustus 1944 mede dat het besluit van Sekretaris-generaal Nijns m.b.t. de oprichting van een kommissie belast met de herziening van de schoolboeken (d.d. 8 oktober 1940) was nietig verklaard⁵⁹. Al de handboeken die door de kommissie waren verboden, konden opnieuw gebruikt worden. Toch werd er op aangedrongen slechts die werken te gebruiken van uitgevers en auteurs die zich tijdens de oorlog onberispelijk hadden gedragen, dus niet als Duitsgezind bekend stonden. De keuze van de te gebruiken schoolboeken moest opnieuw gebeuren met behulp van de door de verbeteringsraden gepubliceerde katalogussen. De schoolboeken die niet gebruikt mochten worden vóór 8 oktober 1940 maar daarna wel waren toegelaten, werden niet verboden voor zover ze niet kwetsend waren voor het nationaal gevoel⁶⁰.

EVALUATIE VAN HET KOMMISSIEWERK

Tot besluit kunnen we stellen dat de schoolboekenkommissie weinig concrete resultaten heeft geboekt. Gedurende de ganse oorlogsperiode werden slechts tien lijsten van herziene boeken gepubliceerd. Haar werkzaamheden verliepen moeizaam en onefficiënt, zo kregen de kommissieleden geregeld te kampen met bevoegdheidskonflikten en onderlinge twisten, waardoor heel wat kostbare tijd verloren ging. De interne werking was allesbehalve gekoördineerd en de kwotering van schoolboeken bleef één te persoonsgebonden aangelegenheid. Wat b.v. de handboeken geschiedenis betref, was kommissielid Quicke voorstander van

58 Brief van Reeder aan Nijns van 16/VII/1941 (ARA, *Fonds Nijns*, nr. 105) - Nota Nijns (ARA, *Ibid.*, nr. 105, p. 14).

59 Omzendbrief van J. Hoste (onderstaatssekretaris) van 21/IX/1944 (MMOO, 1944, p. 88-89).

60 Omzendbrief van De Laveleye (Minister Openbaar Onderwijs) van 5/II/1945 (MMOO, 1945, p. 6-7).

een herziening van de redactie eerder dan een herziening van de historische gebeurtenissen. Zijn kollega Dugaillez stelde zich daarentegen veel radikaler op en wilde desnoods de grove middelen hanteren om de bezwaarlijke passages te verwijderen. De opinies van de kommissieleden waren vaak zo uiteenlopend dat het niet altijd makkelijk was om tot een kompromis te komen. Trouwens, sommigen onder hen waren niet altijd even entoesiast over hun te vervullen taak en het feit dat ze hiervoor geen geldelijke vergoeding kregen, speelde toch enigszins ook een rol ⁶¹. Anderzijds waren er de papierschaarste en het gebrek aan medewerking vanwege de onderwijskringen. "Uitgezuiverde" schoolboeken beletten de leerkrachten niet hun eigen mening in de lessen naar voor te brengen. Uiteindelijk waren zij meester in eigen klas ! De tweede opdracht van de kommissie, nl. de uniformisering van de schoolboeken, werd al evenmin tot een goed einde gebracht, omwille van het verzet van de scholen, vooral binnen het katholiek onderwijsnet.

Al bij al fungeerde de schoolboekenkommissie als spreekbuis van de Duitse overheid. De feitelijke beslissingsbevoegdheid lag noch bij de kommissie, noch bij de Sekretaris-generaal van Onderwijs maar wel bij de *Militärverwaltung* ⁶².

61 Notulen... 7/XI/1940 en 23/X/1940 (NCWIOII, *Fonds Grauls*, mic. 49,2).

62 Ter illustratie geven we enkele cijfers (afkomstig van de MV) :

Toestand	Verboden	Wijzigingen	Tot. herzien
maart '41	36	58	
sept. '41	260	225	2.700
juni '42	500	235	4.200
jan. '43	530		4.500
juli '43			4.700

Het is moeilijk een precies cijfer te plakken op het aantal boeken dat werd gecontroleerd, verbeterd of verboden. Deze cijfers werden gepubliceerd door de Duitse overheid. Het spreekt voor zich dat zij enigszins overdreven zijn; rekening houdend met de geringe prestaties van de kommissie. Tot onze spijt beschikken we niet over degelijke vergelijkingscijfers, zodat de hierboven vermelde aantallen toch moeten gerelativeerd worden.

LIJST VAN AFKORTINGEN

EKE	Enquête Kerk - <i>Eglise</i> (NCWOII).
mic.	microfilm.
MV	<i>Militärverwaltung</i> .
Not.	Notulen.
TTB	<i>Tätigkeitsberichte der Militärverwaltung</i> .
ARA	Algemeen Rijksarchief (Brussel).
KB	Koninklijk Besluit.
MMOO	<i>Mededeelingen van het Ministerie van Openbaar Onderwijs</i> .
OMO	<i>Maandblad van den Vlaamschen Leeraarsbond van het officieel middelbaar onderwijs</i> .

EVALUATIE VAN HET KOMMISSIEWERK

№	Naam	Adres	Telefoon
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			

BIJLAGE I

Leest. - In 1914 brak een grote oorlog uit, waaraan talrijke staten deelnamen. In hun dolle hoogmoed beweerden de Duitschers, dat hun land bestemd was door God om heel Europa te beheerschen.

.. **Het vrijheidsbrengende offensief.** - Maar, op 18 Juli 1918 reeds was Maarschalk Foch begonnen met den immer wijkenden vijand zonder het minste ophoud te bestoken. Eindelijk werd aan den IJzer de algemeene aanval gebazen!

"Samen met uw heldhaftige wapenbroeders uit Engeland en uit Frankrijk, wordt het U gegeven den invaller, die vier jaar lang uw broeders verdrukt, te verdrijven. Vooruit voor het Recht, voor België roemvol en onsterfelijk!"

Zoveel begeestering wekte 's konings proclamatie dat in slag en omzien het Woud van Houthulst en de Vlaamsche-heuvelenrij stormenderhand werden ingenomen. Zoo heerlijk was dat wapenfeit dat het oppercommando der bondgenooten tot driemaal toe bevestiging vroeg van 't heuglijk nieuws. De klopjacht was op 28 September begonnen: den 11 November, toen de wapenstilstand geteekend werd, was ons land vrij tot Gent, Bergen en Chimay. Hun nederlaag bewust, vielen de Deutsche soldaten aan 't muiten. Willem II, te Spa tot troonafstand gedwongen, vluchtte, evenals zijn zoon de Kronprinz, naar Holland. En toen mocht ons volk de zoete voldoening smaken de zegevierende getuigen te zijn van den ellendigen, deemoedigen aftocht van een leger dat zich onverwinnlijk achtte! Onze roemvolle koning en zijn dapper leger deden den 22 November onder een onbeschrijflijke geestdrift hun triomfantelijke herintrede te Brussel.

-**Hoe België in den strijd betrokken werd.** - Hoewel ons land door zijn aardrijkskundige ligging gansch aangeduid was om andermaal het slagveld van Europa te worden, berusten de Belgen maar al te lang in de verdragen, welke onze onzijdigheid waarborgden. En toch waren die verdragen voor de Duitschers - Rijkskanselier von Bethmann-Hollweg verklaarde het onbewimpeld in volen Deutschen Rijksdag! - niet meer dan papieren voddens zonder de minste waarde: "Nood kent geen gebod!" 't Was dan ook niet te verwonderen dat, bij toepassing van het oorlogsplan van von Moltke, door von Schlieffen aangevuld, de Deutsche legers de onzijdigheid van 't Belgisch grondgebied schonden om, naar ze waanden, het Fransch leger bijna onverhoeds te overvallen en te verpletteren.

.. **De tegenstand der burgerlijke bevolking.** - In het slijk der loopgraven vroegen onze dappere jongens zich af of de burgers in het bezette gebied het wel zouden kunnen uithouden hebben in hun tegenstand! En ja, de burgers hielden vol, ondanks al de plagerijen, waarmede men hun standvastigheid breken wou: krijgabelastingen, opeischingen, schaarschte van levensmiddelen en van brandstof, werkeloosheid, deportaties. Maar al die hatelijkheden hadden geen vat op ons volk, dat, bezield door het hooger voorbeeld van vorst en leger, tot het uiterste ogenblik onwrikbaar bleef in zijn geloof aan de eindvictorie.

.. Uit R. HEBETTE en M. HOET, *Belgische Geschiedenis*, I. 1938.

.. Uit C. LECLERE, *Geschiedenis van België*, Luik, 1928.

Lees. - In 1914 brak een groote oorlog uit, waaraan talrijke staten deelnamen. Na 1870 ontstonden in Europa twee concurrerende statengroepen: de Driebond (Duitschland, Oostenrijk, Italië) en het Fransch-Engelisch-Russisch Verbond. Iedere partij streefde en naar, over de sterkste bewapening te beschikken.

.. **Het vrijheidsbrengende offensief.** - Maar, den 18 Juli 1918 begon Maarschalk Foch den immer wijkenden vijand zonder ophoud te bestoken. Eindelijk werd aan den IJzer de algemeene aanval bevolen. De Belgen deden daar wonderen van dapperheid: het Woud van Houthulst en de Vlaamsche-heuvelenrij werden stormenderhand ingenomen. De eindstrijd begon den 28 September. Toen, den 11 November, de wapenstilstand gesloten werd, was het land vrij tot Gent, Bergen en Chimay.

Nadat de Duitschers ons land ontruimd hadden, keerden onze roemrijke vorst en zijn dappere soldaten den 22 November onder een onbeschrijflijke geestdrift triomfantelijk in de hoofdstad weer.

-**Hoe België in den strijd betrokken werd.** - Hoewel ons land door zijn aardrijkskundige ligging gansch aangeduid was om opnieuw het slagveld van Europa te worden, berusten de Belgen maar al te lang in de verdragen, welke onze onzijdigheid waarborgden. Feitelijk dienden die verdragen tot niets.

.. **De tegenstand der burgerlijke bevolking.** - In het slijk der loopgraven vroegen onze dappere soldaten zich af, of de burgerlijke bevolking den moed niet zou verliezen. Maar de burgers hielden vol, vier jaar lang, ondanks al de oorlogselende, en ze boden aan den bezetter een kalme en waardige houding. Ze bleven onwrikbaar in hun geloof in 't Vaderland.

.. Uit R. HEBETTE en M. HOET, *Belgische Geschiedenis*, I. 1942.

.. Uit C. LECLERE, *Geschiedenis van België*, Luik, 1941.

BIJLAGE II

11-12 OCTOBRE 1940. - 11-12 OCTOBER 1940.

1263

MINISTÈRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE.

15. - 8 OCTOBRE 1940. - Arrêt instituant une commission chargée de la révision des ouvrages classiques pour l'enseignement normal, primaire et gardien.

Le Secrétaire général du Ministère de l'Instruction publique,

Vu l'article 5 de la loi du 10 mai 1940 relative aux délégations de pouvoirs en temps de guerre;

Vu l'article 5 de l'arrêt royal du 20 décembre 1939, constitutif du conseil de perfectionnement de l'enseignement normal, primaire et gardien, et l'article 10 de l'arrêt royal du 29 mars 1940, constitutif du conseil de perfectionnement de l'enseignement moyen;

Considérant qu'en vertu des dispositions de ces articles toutes personnes dont la consultation est jugée utile, de même que des spécialistes, peuvent être adjoints, avec voix consultative, aux dits conseils de perfectionnement;

Considérant qu'il y a lieu de constituer une commission pour procéder à la révision d'un certain nombre d'ouvrages classiques approuvés par le conseil de perfectionnement de l'enseignement normal, primaire et gardien ainsi que par celui de l'enseignement moyen;

Considérant, vu l'urgence, que cette commission doit pouvoir statuer sans en référer aux conseils de perfectionnement,

Arrête:

Article 1er. Une commission, composée de neuf membres, est chargée de procéder à la révision des ouvrages classiques approuvés par le conseil de perfectionnement de l'enseignement normal, primaire et gardien et par le conseil de perfectionnement de l'enseignement moyen.

Art. 2. La dite commission est composée ainsi qu'il suit:

1. M. Grauls, J., gouverneur a.i. de la province d'Anvers, président;
2. M. Bonenfant, professeur à l'université libre de Bruxelles, membre du conseil de perfectionnement de l'enseignement moyen;
3. M. Corin, professeur à l'université de l'Etat, à Liège;
4. M. Dugaillez, inspecteur de l'enseignement moyen et normal;
5. M. Halkin, L.-E., professeur à l'université de l'Etat, à Liège;
6. M. Roels, inspecteur général de l'enseignement primaire;
7. M. Quicke, inspecteur de l'enseignement moyen et normal;
8. M. Van Roosbroeck, professeur à l'école normale communale agréée, à Anvers;
9. M. Van de Wiele, professeur à l'athénée royal d'Anvers.

Art. 3. La commission siégera à Bruxelles. Il est accordé un jeton de présence de trente francs (fr.30) par jour aux membres de la commission qui ne sont pas fonctionnaires de l'Etat.

Les membres qui n'habitent pas l'agglomération bruxelloise ont droit, en outre, à des réquisitoires de 2e classe pour leurs déplacements par voie ferrée ou, à défaut de réquisitoires, au remboursement de leurs frais de voyage en 2e classe ainsi qu'aux indemnités de séjour attribuées aux agents de la 1re catégorie par les arrêtés organiques sur la matière.

Bruxelles, le 8 octobre 1940.

MINISTERIE VAN OPENBAAR ONDERWIJS

15. - 8 OCTOBER 1940. - Besluit tot oprichting van een commissie, belast met de herziening der schoolboeken voor normaal-, middelbaar, lager en bewaarschoolonderwijs.

De Secretaris-Generaal van het Ministerie van Openbaar Onderwijs,

Gelet op artikel 5 der wet van 10 Mei 1940, betreffende overdracht van bevoegdheid in oorlogstijd;

Gelet op artikel 5 van het koninklijk besluit van 20 December 1939 tot oprichting van den verbeteringsraad voor het normaal-, lager en bewaarschoolonderwijs, en op artikel 10 van het koninklijk besluit van 29 Maart 1940 tot oprichting van den verbeteringsraad voor het middelbaar onderwijs;

Overwegende dat, krachtens de bepalingen van deze artikelen, alle personen, waarvan de raadpleging nuttig wordt geacht, alsmede specialisten, aan bedoelde verbeteringsraden kunnen toegevoegd worden met raadgevende stem;

Overwegende dat het noodig is een commissie aan te stellen, belast met de herziening van een zeker aantal schoolboeken goedgekeurd door den verbeteringsraad voor het normaal-, lager en bewaarschoolonderwijs, alsmede door dien voor het middelbaar onderwijs;

Overwegende dat, met het oog op het spoedeisend karakter der zaak, deze commissie moet kunnen uitspraak doen zonder de verbeteringsraden te raadplegen,

Besluit:

Artikel 1. Een commissie, samengesteld uit negen leden, wordt belast met de herziening van de schoolboeken goedgekeurd door den verbeteringsraad voor het normaal-, lager en bewaarschoolonderwijs en door den verbeteringsraad voor het middelbaar onderwijs.

Art. 2. Bedoelde commissie is samengesteld als volgt:

1. De heer Grauls, J., wn. gouverneur der provincie Antwerpen, voorzitter;
2. De heer Bonenfant, hoogleeraar aan de vrije universiteit te Brussel, lid van den verbeteringsraad voor het middelbaar onderwijs;
3. De heer Corin, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Luik;
4. De heer Dugaillez, inspecteur van het middelbaar en normaal-onderwijs;
5. De heer Halkin, L.-E., hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Luik;
6. De heer Roels, L., inspecteur-generaal van het lager onderwijs;
7. De heer Quicke, inspecteur van het middelbaar en normaal-onderwijs;
8. De heer Van Roosbroeck, leeraar aan de erkende gemeentelijke normaalschool te Antwerpen;
9. De heer Van de Wiele, leeraar aan het koninklijk atheneum te Antwerpen;

Art. 3. De commissie zal zitting houden te Brussel. Er wordt een presentiegeld van dertig frank (fr.30) per dag verleend aan de leden van de commissie die geen Rijksambtenaar zijn.

De leden die niet in de Brusselsche agglomeratie wonen hebben bovendien recht op vorderingen 2^e klasse voor hun verplaatsingen per spoor of, bij ontstentenis van vorderingen, op de terugbetaling van de kosten hunner reis in 2^e klasse, alsmede op de verblijfsvergoedingen aan het personeel der 1^e categorie toegerekend door de organieke besluiten op het stuk.

Brussel, den 8° October 1940.

M. NYNS.

BIJLAGE III

TAAKVERDELING BINNEN DE KOMMISSIE BELAST MET DE
HERZIENING VAN DE SCHOOLBOEKEN

Voorzitter :	Grauls
Duits :	Roels - Vandewiele (1940) Dupont-Vandewiele (1942) Dupont (1943)
Engels :	Roels - Vandewiele (1940) Roels (1942)
Frans :	Corin - Halkin (1940) Simar - Piret (1940)
Nederlands :	Roels - Vandewiele (1940) Roels (1943)
Geschiedenis (Nederlands) :	Van Roosbroeck - Quicke (1940)
Geschiedenis (Frans) :	Bonenfant - Dugaillez (1940) Puttemans - Dugaillez (1942)
Aardrijkskunde (Nederlands) :	Van Roosbroeck - Quicke (1940)
Aardrijkskunde (Frans) :	Bonenfant - Dugaillez (1940) Puttemans - Dugaillez (1942)
Muziek en zang (Nederlands) :	Roels - Dupont (1942)
Muziek en zang (Frans) :	Dupois - Simar (1942)
Zedenleer en opvoedkunde (Nederlands) :	Roels - Van Roosbroeck (1942)
Zedenleer en opvoedkunde (Frans) :	Dupois - Simar (1942)

BILAGE II

BILAGE III

TAFELREKENDING BINNEN DE KOMMISSIE BIJLAAT MET DE

REKENING VAN DE RECHTEN

Varia (Nederlands) :

Dupont - Simar (1942)

Varia (Frans) :

Dupois - Puttemans (1942)

Latijn en Spaans :

Simar (1942)

BIJLAGE IV

Antwerpen, den 8n September 1941.

Commissie voor de herziening der
schoolboeken

Brussel

Geachte Heer Voorzitter,

Een aantal onzer leden vestigen onze aandacht op het feit dat hun schooluitgaven, die door Uwe Commissie met het cijfer A3 werden beoordeeld, voor het aanstaande schooljaar 1941/1942 niet meer mogen worden gebruikt dan na wijziging, volgens de onderrichtingen der Commissie.

Wij zijn zoo vrij U te wijzen op de groote materieele moeilijkheden van het huidig oogenblik, vooral in verband met de heerschende papierschaarschte en de strenge onderrichtingen der Papiercentrale inzake het papierverbruik.

Waar het beoordelingscijfer A3 deze werken betreft, waaraan slechts "lichte" wijzigingen moeten worden toegebracht (in zekere gevallen soms één enkele zin), bestaat er allicht voor Uwe Commissie aanleiding om de desbetreffende schooluitgaven nog voor het schooljaar 1941/1942 toe te laten.

Ten opzichte dezer "lichte" wijzigingen, veroorloven wij ons U te doen opmerken, dat deze, hoe gering zij ook mogen zijn, de uitgevers verplichten een gedeelte van den tekst te herzetten en te herdrukken, waardoor een groote hoeveelheid papier voor den herdruk van het desbetreffend vel (of vellen) noodzakelijk zal zijn.

Wij vertrouwen dan ook dat U dit materieel bezwaar zult willen inzien en aan ons verzoek een gunstig gevolg zult willen verleenen.

U bij voorbaat hiervoor dankend, verzoeken wij U, Geachte Heer Voorzitter, de betuiging onzer hoogachting te aanvaarden.

Namens den Vlaamsche-Uitgeversbond,

De Sekretaris,

get. G. Opdebeeck

De Voorzitter,

get. J. Van In, Jr.

BIJLAGE V

Brussel, den 28e Februari 1941.

MINISTERIE VAN OPENBAAR ONDERWIJS

Algemeen Secretariaat

Aan de Inspecteurs van het lager, middelbaar en normaalonderwijs, alsmede van het technisch onderwijs;

Aan al de Hoofden van geïnspecteerde scholen en onderwijsinstellingen;

En, voor kennisneming,

Aan de Gemeentebesturen, Bestuurscolleges en Schooloverheden.

In verschillende vroegere onderrichtingen, namelijk van 20 Juli, 23 September (Directie M.O.), 8 October (Directie L.O.), 20 November (Directie N.O.) en 25 November 1940 (Directie L.O.), heb ik gewezen op de noodzakelijkheid bij de keuze van de schoolboeken, alsmede van de boeken, publicaties of brochures, die aan de leerlingen in lezing gegeven worden, de uiterste voorzichtigheid in acht te nemen, opdat niets dat krenkend kan geacht worden voor het Duitse Rijk, het Duitse volk of het Duitse leger onder de oogen van de leerlingen zou gebracht worden.

Het is duidelijk, dat ook boeken voor prijsuitdeelingen en boeken van de schoolbibliotheken hierbij bedoeld worden, zoowel als de liederen die op school worden aangeleerd en de voorlezingen die er worden gehouden.

Nochtans werden mij herhaalde malen door de Duitse Overheid gevallen ter kennis gebracht van onderwijsinstellingen, waar werken, waarvan zij verklaart het gebruik niet te kunnen dulden, toch in de handen van de leerlingen werden aangetroffen. Zij heeft deze boeken in beslag genomen. Ook over sommige dictees en voorlezingen beklagt zij zich.

Het betrokken personeel mag niet aanvoeren, dat de naam van deze werken niet vermeld is op de eerste lijst van boeken, bepaald of voorloopig verworpen door de Commissie belast met de herziening van de schoolboeken.

Daar op verre na alle schoolboeken nog niet konden worden onderzocht, blijft de verantwoordelijkheid van het personeel en van de

schoolbesturen onverminderd bestaan voor alle nog niet in de gepubliceerde lijsten vermelde werken. Het spreekt daarenboven vanzelf, dat wanneer in die lijst als definitief of voorloopig verworpen een bepaalde uitgave wordt aangeduid, omdat slechts deze voor onderzoek aan de Commissie werd onderworpen, de beslissing ook geldt voor de vroegere uitgaven.

Het zou mij pijnlijk vallen tuchtstraffen te moeten uitlokken tegenover leden van het onderwijzend personeel, die deze onderrichtingen niet zouden naleven.

De Sekretaris-Generaal,
M. NIJNS

BIJLAGE VI

SCHOOLBOEKEN.

Aan de leden der Inspectie.

*Aan de Bestuurscolleges en aan de Hoofden der Rijksinrichtingen
voor middelbaar onderwijs.*

*Aan de besturen van de provincies en de gemeenten waar een
provinciale of gemeentelijke inrichting voor middelbaar onderwijs
gevestigd is.*

Brussel, den 5e Februari 1945.

Bij mijn omzendbrief van 21 September ll., gekantteekend als hier terzijde, werd U een afschrift overgemaakt van een besluit dd. 30 Augustus 1944 der in Raad vergaderde Ministers te Londen, waarbij wordt nietig verklaard het besluit dd. 8 October 1940 van den Sekretaris-Generaal van Openbaar Onderwijs, tot instelling van een Commissie belast met de herziening van de schoolboeken bestemd o.m. voor het middelbaar onderwijs.

Ik herinner er U aan dat, naar luid van de artikelen 1 en 2 van dat besluit van 30 Augustus 1944 :

1° Het bezigen van elk schoolboek, waarvan het gebruik toegelaten was in de onderwijsinrichtingen vóór 8 October 1940 en later zou verboden geworden zijn, wordt veroorloofd;

2° Het bezigen, onder de verantwoordelijkheid van het hoofd der inrichting, van elk schoolboek dat niet toegelaten was vóór 8 October 1940 en waarvan het gebruik sedert dien datum toegelaten werd, wordt voorloopig geduld, in zoverre bedoeld boek niet kwetsend is voor het nationaal gevoel.

Ten aanzien van die bepalingen en op voorstel van den Verbeteringsraad voor het middelbaar onderwijs, heb ik het volgende besloten :

A) De beoordeelingen van de Commissie voor de herziening der schoolboeken dienen als niet bestaande te worden beschouwd.

B) In die inrichtingen voor middelbaar onderwijs mogen alleen gebruikt worden de werken welke werden goedgekeurd door den Verbeteringsraad en die voorkomen in den catalogus van vóór den oorlog of in de afleveringen welke verschenen gedurende den oorlog : de eerste in 1940, de tweede in 1942; de derde moet nog verschijnen.

C) De instellingshoofden zijn, onder hun verantwoordelijkheid, er toe gemachtigd :

- a) Al de uitgaven van vóór Mei 1940 der door den Verbeteringsraad goedgekeurde werken, waarvan zij de authenticiteit dienen na te gaan, verder te blijven aanwenden;
- b) Tot op het einde van het schooljaar 1944-1945 gebruik te maken van de toelating voorzien bij het besluit van 30 Augustus 1944 (2), wat betreft de uitgaven welke aangenomen waren door de Commissie voor de herziening der schoolboeken, maar niet goedgekeurd door den Verbeteringsraad.

Zij zullen nauwkeurig de lijst herzien der handboeken van den dienst voor uitleening der schoolboeken.

D) De werken die gewijzigd werden volgens de zienswijze van de Commissie voor de herziening der schoolboeken en waarvan de omgewerkte uitgave niet voorkomt in den catalogus, mogen van het schooljaar 1945-1946 af, niet meer gebruikt worden dan op het formeel uitgesproken gunstig advies van den Verbeteringsraad.

E) Vorenstaande regels zijn niet alleen toepasselijk op de klassen van het middelbaar onderwijs maar ook op de voorbereidende klassen van de inrichtingen voor middelbaar onderwijs.

De heeren Inspecteurs worden verzocht in de inrichtingen zorgvuldig controle uit te oefenen op het gebruik van de schoolboeken.

Van haar kant zal de Administratie al het mogelijk doen om alle misbruiken te beletten.

De Minister,
V. DE LAVELEYE